

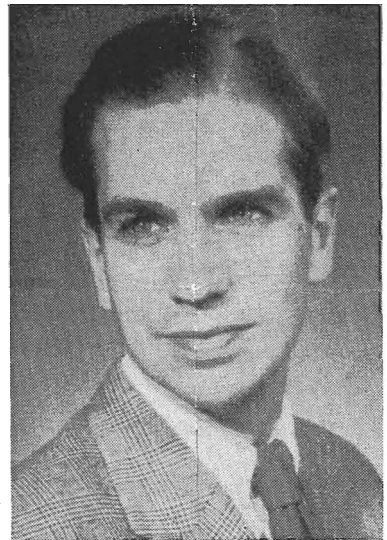
Slopa produktiviteten!

Produktivitet är ett ord som ofta brukas och missbrukas i den ekonomisk-politiska debatten. Med produktivitet brukar man i allmänhet avse produktionen per arbetstimme men tänker sig samtidigt att det är ett effektivitetsmått. Den uppfattningen gör sig ofta gällande att löneutvecklingen bör vara ungefär parallell med produktivitetsutvecklingen i näringslivet. Från företags-håll brukar man då — förvånat eller milt överseende allt eftersom situationen kräver — påpeka att det går inte alls. Om arbetslönen per timme stiger lika snabbt som produktionen per timme blir ju den totala lönekostnaden per enhet oförändrad, varför inget utrymme finns kvar för att finansiera de investeringar som åstadkommit produktivitetshöjningen. Det måste för övrigt vara fel, hävdas det ibland, att sträva efter en hög produktion per arbetstimme. Denna kan ju i sämsta fall åstadkommas genom alltför stora investeringar som i själva verket höjer kostnaderna i stället för att sänka dem. Kriteriet på en effektivare produktion måste i stället vara sänkta kostnader.

Den diskussion som något rapso-diskt refereras här har pågått i många år utan annat resultat än att båda parter tillskrivit sig se-gern. Något närmande av de båda ståndpunkterna har knappast kun-nat förmärkas. Mitt recept för den fortsatta diskussionen är därför: *slopa produktiviteten och låt oss tala om något annat.*

Bakom det mesta talet om produk-tivitet ligger en tanke att det är en mätare av effektivitet i näringslivet eller i företaget. Det förefaller mig därför som om det vore bättre att utgå från effektivitetsbegreppet och något analysera det för att söka finna ett mått på effektivitetsut-vecklingen. Nu är emellertid inte effektiviteten heller något entydigt begrepp. Om en viss åtgärd är ef-fektiv måste givetvis bero på vilken avsikt man haft med den. Om så-lunda statsmakterna under en in-flationsperiod avser att minska in-vesteringsbenägenheten hos när-ingslivet och därför genomför nå-gon kreditpolitisk åtgärd måste denna naturligtvis framstå som effektiv om den har den avsedda effekten. Ur näringslivets synpunkt kan samma åtgärd te sig hindrande och effektivitetssänkande.

Bedömningen av ett industriföre-tags effektivitet kan på samma sätt ske ur olika synvinklar. Det är inte säkert att därvid den samhällseko-nomiska aspekten är densamma som den företaget själv anlägger. Medan detta nästan alltid måste se till kostnaderna som huvudsak-ligt rättesnöre, kan man från sam-hällets sida anlägga sådana syn-punkter som möjligheterna att sys-selsätta ett lokalt arbetskraftsöver-skott, nödvändigheten att av bered-skapsskäl ha viss produktion inom landet osv. Det är sannolikt sådana olikheter i synpunkter på företa-gens målsättning som har bidragit till den ovan refererade bristen på förståelse när det gäller använd-ningen av produktiviteten som ett effektivitetsmått. Vad som ur sam-hällets synpunkt i vissa situationer kan vara ett rimligt mått, framstår för företagen själva som orealis-tiskt.

Fil. dr. Erik Ruist

som är chef för Jernkontorets statistiska avdelning lämnar här en bakgrund till den nya skrift »Industriföretagets produktionseffektivitet, några mätmetoder» som han utarbetat på uppdrag av Industriens Utredningsinstitut och som utkommit i dagarna. Han refererar också i korthet dess innehåll och bakgrund.

MÅLSÄTTNINGEN MÅSTE FÖRST FASTSTÄLLAS

Det är sålunda väsentligt att man fastställer målsättningen för en viss verksamhet innan man försöker mäta hur effektiv den är. Industriens Utredningsinstitut, som i många år sysslat med frågan om produktivetsmätning inom industrin, har ansett att det kunde vara anledning undersöka om det gick att få fram ett effektivitetsmått för det enskilda industriföretaget motsvarande dess egen målsättning. Resultatet av denna undersökning har blivit en handbok som under namnet »*Industriföretagets produktions effektivitet — några mätmetoder*» just har kommit ut. Boken inleds med ett principkapitel, där olika målsättningar för industriföretag och möjligheterna att erhålla effektivitetsmått som motsvarar dessa diskuteras.

Det är emellertid mycket svårt att formulera en målsättning för ett industriföretag som kan anses allmänt accepterad och som det går att konstruera ett effektivitetsmått för. Att maximera vinsten är ett mångtydigt begrepp både därför att vinsten inte är entydigt definierad och därför att man kan anlägga kortsiktiga eller långsiktiga aspekter på vinstmaximeringen. Boken ger sig därför heller inte i kast med att försöka mäta effektiviteten hos företaget som sådant utan behandlar endast dess producerande avdelningar. Målsättningen för dessa har formulerats så:

De skall till så låg kostnad som möjligt producera de kvantiteter och kvaliteter av olika produkter som fastställs av företagsledningen eller försäljningsavdelningen.

VAD BÖR EFFEKTIVITETS- MÅTTET ANGE?

En väsentlig punkt, som påpekas i boken, är att när målsättningen är av typen »*så bra som möjligt*», t.ex.

så låga kostnader som möjligt, är inte kostnadernas absoluta storlek något bra mått på effektivitetsutvecklingen. Höjda kostnader kan ju bl.a. bero på högre priser på råvaran eller på någon annan produktionsfaktor. Sådana ändringar som inte kan påverkas av företaget självt bör inte direkt inverka på effektivitetsmättet. Detta bör i stället ange hur långt ifrån den för tillfället möjliga minimikostnaden som företaget ligger. Denna uppgift är kanske svår att erhålla, men principen bör ändå upprätthållas, även om man sedan av praktiska skäl tvingas göra en hel del approximationer.

Kostnaden för en produkt bestäms av åtgången av olika produktionsfaktorer som råvaror, arbetskraft, bränsle osv. och priserna på dessa produktionsfaktorer. Det visar sig att de producerande avdelningarnas totala effektivitet, produktions effektiviteten, kan uppdelas i två komponenter, nämligen dels den tekniska effektiviteten som har att göra med åtgången per enhet av olika produktionsfaktorer, dels priseffektiviteten som anger hur väl företaget lyckats anpassa sig efter de prisrelationer som råder för tillfället. Ju mera en produktionsfaktor stiger i pris, desto mera lönar det sig att spara på den och eventuellt ersätta den med någon annan som är billigare eller inte stiger lika snabbt i pris.

Sådana substitutioner kan tänkas ske t.ex. mellan arbete och kapital eller mellan arbete och råvaror. I det senare fallet är det frågan om en mer eller mindre noggrann bearbetning av råvaran. En noggrannare bearbetning kräver mera arbetskraft men ger mindre kassationer eller skrotfall och därmed lägre råvaruåtgång. Det visar sig att priseffektiviteten är mycket svår att beräkna för ett enstaka företag och att man därför får inskränka sig till den tekniska effektiviteten. Denna beror på åtgången av alla produktionsfaktorer och bokens fyra följande kapitel behandlar i stort sett de problem som man möter när man försöker beräkna denna tekniska effektivitet.

RINGA INTRESSE FÖR BRANSCHUNDERSÖKNINGAR

Det sista kapitlet ger en mycket kortfattad översikt över de problem som möter vid branschundersökningar. Det är givetvis av intresse för varje företag att inte endast försöka följa sin effektivitetsutveckling utan också söka ställa sin egen effektivitet i relation till branschens övriga företag.

Det är egentligen ganska märkligt att det i Sverige hittills varit så ringa intresse för sådana branschundersökningar. I utlandet har man i många år hållit på med sådana undersökningar av olika karaktär. I USA är det sålunda den statliga Bureau of Labor Statistics som i många år genom direkta företagsintervjuer skaffat material till och sammanställt rapporter om den genomsnittliga arbetsåtgången för olika processer i skilda branscher. Ofta gör man också en närmare analys av orsakerna till skillnaderna mellan olika företag.

I Europa har branschundersökningarna i allmänhet utförts av branschföreningar eller av de olika produktivetscentra som upprättats i praktiskt taget alla västeuropeiska länder. Verksamheten är där ofta sammanknuten med en rådgivningsverksamhet till de företag som visar sig ligga sämst till. Särskilt i Frankrike, Holland och Storbritannien har en omfattande sådan verksamhet bedrivits i många år, men även våra nordiska grannländer har genomfört en hel del undersökningar. I Sverige däremot föreligger såvitt bekant endast två undersökningar som är värda att nämna i det här sammanhanget. Den första var en undersökning av den grafiska industrin som gjordes på initiativ av Svenska Typografförbundet 1954. Den andra är den av partsutredningen för textilindustrin utförda undersökningen av produktivitet och kapacitetsutnyttjande i svensk bomullsindustri. I båda fallen är det dock huvudsakligen arbetsåtgångens storlek som analyseras.

Ett antal större svenska företag har känt behov av att beräkna i got slags effektivitetsmått vid dan av de finansiella som naturligtvis måste vara de primära. Många har därvid kommit att göra produktivetsberäkningar mer eller mindre regelbundet. Däremot är det i mycket få fall som man försöker att sammanställa förändringar i arbetsåtgången med exempelvis förändringar i kapitalåtgång eller råvaruåtgång. Med de metoder som finns angivna i handboken är det emellertid möjligt att beräkna enda mått på den tekniska effektiviteten genom att sammanställa förändringar i alla åtgångstalen till ett enda mått. Även om detta innebär en större osäkerhetsmarginal vad en serie över enbart lågkostnads säga arbetsåtgången skulle vara en sådan sammanställning värd för dra eftersom man annars lätt faller i en överdriven uppfattning av effektivitetshöjningens storlek.